

Рогальська-Яблонська І. П.,
*Доктор педагогічних наук, професор,
старший науковий співробітник
лабораторії соціальної педагогіки та соціальної роботи
Інституту проблем виховання НАПН України
E-mail: inna2710um@gmail.com*

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ У ВИКЛИКАХ СУЧАСНИХ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Анотація У статті розглядається проблема соціалізації дітей, що виникає у зв'язку із прискореним розвитком цифровізації економіки, суспільного життя та освіти, оскільки в умовах цифрової трансформації виникає необхідність по-іншому соціалізуватися та вибудовувати стосунки в системі «людина-людина». Акцентовано увагу на тому, що сучасні цифрові трансформації призвели до виникнення нових соціально-культурних умов, в яких відбувається соціальне становлення особистості дитини як у психофізіологічному, так і в соціально-особистісному аспектах. Сьогодні цифровий простір став не просто важливою частиною буття сучасних дітей, а й спричинив кардинальні зміни у способах та стилях як міжособистісної комунікації та взаємодії, так і в процесі виховання і соціалізації молодого покоління.

The problem of socialization of children, which arises in connection with the accelerated development of digitalization of the economy, social life and education is presented in the article. The author emphasized that the rapid digitization of society and the environment of life has led to transformations, increased demands on the subjects of socialization regarding the formation of other models of socialization and the assimilation of norms of social behavior, the acquisition of digital education of children using information resources, the digitization of communication processes, leisure, learning, because in the conditions of digital transformation there is a need to socialize in a different way and build relationships in the "person-person" system.

Ключові слова: цифровізація освіти, цифрова соціалізація, цифровий простір, цифрове середовище.

Key words: digitalization of education, digital socialization, digital space, digital environment.

Взятий Україною стратегічний курс на інтеграцію в європейське співтовариство, швидке розповсюдження інформаційних технологій, цифровізація суспільства та середовища життєдіяльності призвели до зміни соціальної ситуації розвитку сучасних дітей, підвищення вимог до суб'єктів соціалізації щодо формування інших моделей соціальної поведінки, здобуття особистістю цифрової освіти з використанням інформаційних ресурсів, цифровізації процесів навчання, дозвілля, спілкування тощо. Це зумовило актуалізацію переосмислення й перегляду звичних настанов у процесі соціалізації особистості, яка у загальному розумінні визначається як процес

послідовного входження індивіда в соціальне середовище, що супроводжується засвоєнням та відтворенням культури суспільства, внаслідок взаємодії людини із стихійними та цілеспрямовано створюваними умовами її життя на всіх вікових етапах. У соціалізаційному процесі виділяють достатньо автономних два аспекти: змістовий (визначається тим, «які» якісні ознаки особистості формуються у процесі соціалізації) і функціональний (визначається тим, «яким чином» і під впливом яких механізмів здійснюється це формування). Отже, змістові аспекти соціалізації особистості розкриваються у діяльності, спілкуванні і самосвідомості. А функціональний аспект соціалізації характеризується на певному віковому етапі інституціями і механізмами соціалізації. Соціалізація особистості передбачає її активні зв'язки з соціумом, що створює тенденції для соціальної взаємодії та активної творчої діяльності особистості, розвитку її соціальної активності, в якій виражається та реалізується рівень її соціальності, глибина та повнота соціальних взаємин. Наголосимо, що у традиційному процесі соціалізації одним із головних індикаторів, рушійним чинником та складовою цього процесу були «живе» спілкування і спільна діяльність, натомість в умовах сучасних цифрових трансформацій традиційні форми оволодіння знаннями, набуття досвіду та засвоєння норм поведінки замінюються цифровою соціалізацією, що конкурує з традиційними інституціями соціалізації – родиною та закладом освіти. Сучасними дослідниками відстоюється думка про те, що «процес інтернет-соціалізації не тільки виступає сучасним механізмом і транслятором інституційних норм, правил, практик сучасного соціуму і культури, а й розширює межі, зближуючи суб'єктів із протилежними паттернами та зразками мислення, розширюючи межі звичної соціально-культурної ситуації та поглиблюючи комунікативні компетенції» [2, с. 49]. Цифрова соціалізація все більше розглядаються вченими як окреме явище, і як поняття починає входити в обіг у міжнародної фахової спільноти, однак цей процес все ще не є достатньо дослідженим. Подальшого вивчення потребують як теоретичні, так і практичні аспекти проблеми, пов'язані з впливом сучасних можливостей цифровізації на соціалізацію дітей, а також аналіз переваг та недоліків цього процесу, потенційних можливостей, ризиків та загроз. Як справедливо вказує Н.Клименюк, «у сучасну інформаційно-цифрову епоху стратегії соціалізації нових поколінь формуються на таких складниках, як: тотальна цифровізація, безмежні обсяги інформації (інформаційний шум), переважно комунікативна мережевість, особистісна віртуалізація, мережева гейміфікація, цифрова нерівність, розрив між візуальною та текстуальною культурою, технологічний розрив між поколіннями, індивідуалізація освіти» [3, с. 63].

Сучасні діти, народжені після 2000 року (Покоління iGen), формують власну картину світу, маючи вільний доступ до соціальних мереж, для яких вони

є звичним, знайомим з перших днів життя, середовищем існування. Як справедливо вказує В. Бочелюк «заряд акумулятора смартфона та доступ до Wi-Fi для них так само значущі, як інші базові потреби піраміди Маслоу» [1, с. 87]. Досліджуючи діджиталізацію як фактор формування когнітивної сфери особистості, В. Бочелюк наводить описаний американською журналісткою S. Rosnick-Goodwin яскравий та суперечливий портрет цього покоління, оснований на само описах дітей, враженнях педагогів, шкільних психологів та батьків: «Вони ніколи не знали світу без Інтернету, смартфонів та соціальних мереж. Їм простіше відправити СМС, ніж поговорити. Вони рідко бувають на вулиці, якщо тільки батьки не організують їх дозвілля... Вони не поспішають зустрічатися або влаштовуватися на роботу. Зростаючи під час економічної кризи, вони турбуються про майбутнє» (Rosnick-Goodwin, 2019). У цій публікації перераховані такі «особливості дітей цього покоління:

- багато часу, проведеного в онлайн-середовищі; натомість діти менше читають, спілкуються з однолітками та сплять;
- залежність від доступу до онлайн-ресурсів, неможливість «відключити» смартфон навіть на короткий час,
- відсутність відчуття безпеки та приватності, навіть вдома;
- обмеженість безпосередніх соціальних контактів та нестача соціальних навичок, особливо у спілкуванні із старшими поколіннями;
- пошук онлайн-валідації власної ідентичності;
- стурбованість думкою інших про себе, що у свою чергу, зумовлює розповсюдженість пригнічених станів, депресій, кібер-булінгу;
- чутливість до зовнішніх впливів та маніпуляцій;
- невміння розуміти стани та емоції інших людей, складність в обговоренні власних почуттів,
- допитливість та креативність у сфері власних інтересів,
- неупередженість, прийняття культурного, ментального, гендерного та іншого різноманіття,
- обережна поведінка: несхильність до бунтарства, вживання наркотиків та алкоголю, сексуальних експериментів, інших видів ризикованої поведінки, властивих попереднім поколінням;
- потреба у безпечному просторі, де можна висловити власні думки і не бути критикованим або висміяним;
- стан очікування, неготовність до зустрічі з «реальним» світом». [1, с. 88].

Використання Інтернет-ресурсів таким чином зумовлює виникнення проблеми реалістичності сприйняття соціального простору, оскільки воно визначається моделями та фільтрами Інстаграму, Телеграму, Ютубу, Тік-Току і має непрогнозований, стихійний характер соціальних впливів, невідконтрольних

дорослим. Тому основне завдання дорослих – агентів соціалізації – полягає постійному забезпеченні балансу між цифровою та аналоговою соціалізацією: «Важливо виховати в дитини впевнене розуміння власних інтересів, яке ґрунтується на розумінні того, хто ми є – наша сім'я, родина, рід, громада, країна, людство – у глобальному різноманітному світі. Вихована ідентичність і сформована картина світу забезпечують найбільш ефективні сталі інформаційні фільтри проти зваб і маркетингових втручань у цифровому медіаінформаційному середовищі» [4, с.13].

У сучасну інформаційно-цифрову епоху середовищем соціалізації дітей стає не тільки реальний, але й віртуальний соціум, що з одного боку розширює межі цього процесу, а з іншого – ускладнює його. В таких умовах важливою складовою соціалізаційного процесу залишається питання засвоєння й утвердження молодим поколінням базових цінностей у поєднанні з цінностями певної культури, зокрема цінностями digital-культури, (що зазвичай транслюють агресію і жорстокість, низьку культуру спілкування). До таких базових цінностей, «які потребують особливої уваги й захисних програм сімейної протидії цифровому вихолощуванню реальності», як вказано в Концепції виховання дітей і молоді в цифровому просторі, можна віднести: «цінність тіла (тілесності, реального фізичного руху); цінність тиші і усамітнення (пауз у медійному шумі, щоб причутися до важливого, для розмови із собою); цінність близькості і повноформатної присутності в спілкуванні (без запобіжника кнопки «перервати зв'язок», «виключити»); цінність стосунків з іншим і іншості як такої (цінність іншої людини і встановлених нею меж); цінність живого середовища (складності і саморегульованості природного оточення). У цифровому світі є тенденція знецінення цих базисних моментів людського життя, їхнього надмірного спрощення і підпорядкування прохідним миттєвим бажанням і звабам. Виховання в цифрову епоху має забезпечувати свідоме відновлення і відтворення цих цінностей» [4, с. 12].

Ефективність цифрової соціалізації, як і цифровізації освіти залежатиме від урахування особливостей впливу та використання у тому числі з виховною метою різних варіантів цифрового середовища, аналізу ризиків і загроз входження особистості дитини в інформаційне цифрове середовище. При вивченні умовних меж, динамізму, інтенсивності взаємодії соціального середовища із соціальними об'єктами слід ураховувати: систему матеріальних елементів, включених у безпосереднє оточення особистості, які здійснюють на неї постійний вплив; пропорції безпосереднього й опосередкованого спілкування, його інтенсивність, широту, спрямованість, що розглядаються у взаємозв'язку; обсяг груп та особистостей, які взаємодіють з особистістю, що вивчається; масштаб і глибину соціалізації особистості. Погоджуємося з

В. Бочелюком, який доходить висновку, що «саме по собі інформаційне цифрове середовище не може розглядатись як детермінанта розвитку психіки. Це засіб, знаряддя, інструмент, який має функціональні можливості для залучення людини до широкого кола діяльностей в певних соціокультурних умовах. Характер експлуатації цього засобу визначає психологічні наслідки. Якщо перебування з гаджетом відіймає час від спілкування, фізичної активності, виконання домашніх завдань та інших атрибутів дитинства, воно позначається негативно. З іншого боку, якщо дитина помірно користується потенціалом пізнавальних передач та іншого корисного контенту, вона має переваги у когнітивному розвитку» [1, с. 93]. Досліджуючи діджиталізацію як фактор формування когнітивної сфери особистості В. Бочелюк [1] виокремив конкретні чинники та складові цифрового середовища, що мають потенційний вплив на пізнавальну діяльність людини, серед яких: доступ до знань та інформації, оскільки цифрові технології перетворили сучасну епоху в епоху «навчання протягом життя». Тому, як вказує вчений, «вміння навчатись протягом життя включає в себе здатність орієнтуватися в інформаційному полі, розуміти свої освітні потреби і прогалини, самостійно організувати процес навчання, при необхідності звертаючись до допомоги спеціалістів» [1, с. 93]. Зовнішня пам'ять трансформується, оскільки через легкий доступ до інформації Інтернет став формою транзакційної, колективної пам'яті. У зв'язку з цим особистість «не намагається запам'ятовувати факти чи знання, а прагне запам'ятати пошукові алгоритми, за яким цю інформацію можна отримати» [1, с. 94]. Інформаційна збагаченість цифрового середовища як чинник є певним дихотомічним питанням, оскільки містить дві сторони цього процесу. З одного боку, доступ до Інтернету сприяє формуванню нових понять та відносин, збагачуючи психічний світ людини, з другого двовимірна екранна реальність є спрощеною порівняно з фізичним середовищем. Як показують результати дослідження (Greenfield), «у активних користувачів, що функціонують в спрощеному середовищі, можливе зниження здатності до осмислення інформації та метафоричного мислення, примітивізація духовних та емоційних переживань» [1, с. 95]. Трансформація стилів мислення, що призвела до появи феноменів «кліпове мислення», яке пов'язане з швидким переміщенням серед інформаційних потоків без заглиблення в їх зміст, та «гіпертекстове мислення», яке пов'язується з використанням особистістю розгалуженої системи посилань, що дозволяє сканувати великі обсяги інформації та детально аналізувати окремі її блоки. Багатозадачність у виконанні повсякденної діяльності. Застосування різноманітних гаджетів у повсякденному житті призводить до одночасного виконання кількох видів діяльності, що призводить до порушення уваги в результаті когнітивного перевантаження, перешкоджає критичному та аналітичному мисленню, гальмує пам'ять і уяву, підвищує

кількість помилок, знижує продуктивність уяву (Cain & Mitroff, 2011). Також, «наслідком хронічної багатозадачності є високий рівень стресу, втома, погіршення здоров'я» [1, с. 95]. Якісні та кількісні зміни комунікації, що як вважають вчені, є «головним і найбільш вагомим результатом впровадження ІТ» [1, с. 96]. Окремо варто акцентувати на тому, що «в присутності мобільних пристроїв суттєво знижується кількість часу, відведеного на спілкування з друзями та родиною, крім того – відмічається деградація якості спілкування» (Sobaihy, 2017). Онлайн-комунікативна взаємодія відрізняється поверховістю, орієнтованістю «на інструментальні відносини», не підтримується вираження складних ідей або почуттів. Збільшення мобільності. При традиційних аспектах соціалізації для діяльності та розвитку особистості були необхідні безпосередні зв'язки та взаємодії з людьми та конкретним соціумом. Сучасна дитина, маючи доступ до соціальних мереж через Інтернет, розширює власну картину світу, але у зв'язку з цим виникає проблема реалістичності такого сприйняття, оскільки воно визначається моделями та фільтрами Інстаграму, Ютубу, Тік-Току і може мати непередбачуваний та стихійний характер соціальних впливів, невідконтрольованих дорослим. Маргіналізація та примітивізація контенту. Як справедливо наголошує В. Бочелюк, «якщо раніше доступ до ЗМІ отримували люди з визначними соціальними, культурними та професійними досягненнями, то успіх у віртуальному світі мало залежить від статі, походження, рівня доходів або соціальної ієрархії – лише від уміння робити цікавий контент та контактувати з аудиторією через посередництво онлайнсервісів. Пріоритет у цій сфері швидко отримують саме молоді люди, а найбільша увага прикута до маргінальних осіб та неординарної поведінки» [1, с. 97].

З огляду на вищевказане, основними принципами виховання (як відносно контрольованого складника соціалізаційного процесу) дітей в цифровому просторі, відповідно до Концепції виховання дітей і молоді в цифровому просторі, виступають такі:

- «принцип конфіденційності і безпеки, що полягає в захисті персональних даних, контролі операцій, можливості надавати дозвіл, обмежувати та забороняти певну інформацію, попередженні зламів, захисті інформації від втручання чи викривлення, а також можливості її контролю з боку батьків;
- принцип індивідуалізації передбачає застосування умінь і навичок індивіда в доступі до цифрового простору та отриманні необхідної інформації,
- вибудовуванні індивідуальної стратегії освіти та виховання, використанні можливостей для самостійної роботи та саморозвитку, адаптивних методик, а також різного роду індивідуальних форм презентації та спілкування в соцмережах;
- принцип доступності згідно з яким цифровий простір є відкритим, простим у

- доступі і використанні, а також актуальним і постійно оновлюваним;
- принцип доцільності – використання лише необхідних цифрових методик чи технологій для виконання поставлених завдань, досягнення виховних цілей;
 - принцип розвитку, що забезпечує реалізацію моральних особистісних якостей, бажання удосконалитися, розвивати творчі здібності, адаптуватися до сучасних умов життя та використовувати переваги цифрового середовища у розв’язанні життєвих задач;
 - принцип гнучкості дозволяє використовувати цифровий контент відповідно до індивідуальних, вікових, спеціальних потреб, інтересів кожної дитини з урахуванням її вподобань, задач, зручного часу, місця тощо;
 - принцип інноваційності дає можливість використовувати сучасні інноваційні, у тому числі інтерактивні, дистанційні форми і методи роботи з дітьми, новітні технології і можливості цифрового простору;
 - принцип інтегрованості забезпечує вивчення розмаїтих явищ життя на перетині різних наук через залучення відмінних суб’єктів освітнього процесу». [4, с.10,11].

Отже, сучасні цифрові трансформації призвели до виникнення нових соціально-культурних умов, в яких відбувається соціальне становлення особистості дитини як у психофізіологічному, так і в соціально-особистісному аспектах. Цифрова соціалізація все більше розглядаються сучасними вченими як окреме соціокультурне явище, і як поняття починає входити в обіг у міжнародної фахової спільноти, однак цей процес все ще не є достатньо дослідженим. Цифрове середовище виступає середовищем соціалізації сучасного покоління дітей, соціально-комунікативним простором, в якому відбувається їхнє особистісне становлення та самоідентифікація. Тому процес соціалізації особистості в період сучасних цифрових трансформацій потребує цілісного системного дослідження, яке передбачає виявлення теоретичних засад цифрової соціалізації сучасних дітей та молоді, типологізацію та систематизацію конкретних чинників та складових цифрового середовища, що мають потенційний вплив на соціалізацію особистості та її соціальний розвиток, аналіз переваг та недоліків їх впливу на особистість, потенційних можливостей, ризиків та загроз на індивідуальному, інституційному та національному рівнях, що і становитиме перспективи подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бочелюк В. Діджиталізація як фактор формування когнітивної сфери. Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. 2020. Випуск 62. С.81-107.
2. Буковська О.О., Мазур Т.В., Анищенко Л.О. Вплив соціальних інтернет-мереж на соціалізацію молоді. Габітус. 2021. Випуск 29. С. 48-52.

3. Клименюк Н. Новий вимір виховання: соціалізація дитини в умовах цифрового простору. Вересень. № 3 (98). 2023. С.60-72.
4. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі / Кремень В.Г., Сисоєва С.О., Бех І.Д. та ін. Вісник НАПН України, 2022, 4(2). Режим доступу: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4206>

Рубанова С. Я.,

викладач обліково-фінансових дисциплін

Відокремленого структурного підрозділу «Краматорський фаховий коледж промисловості, інформаційних технологій та бізнесу

Донбаської державної машинобудівної академії»

sveta_kyty@ukr.net

УКРАЇНСЬКА ОСВІТА БІЖЕНЦІВ ЗА КОРДОНОМ

Анотація. Проаналізовано стан системи освіти України в умовах російської агресії проти України. Висвітлено офіційні статистичні дані війни щодо вимушених переселенців та біженців, які змушені покинути місця проживання і втратили можливість навчання у закладах освіти, а також дітей, що знаходяться на територіях, де тривають бойові дії. Наведено окремі приклади організації освіти українських біженців за підтримки міжнародних організацій (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Європейської Комісії та ін.), урядів і громадян зарубіжних країн, організацій громадянського суспільства щодо допомоги українцям під час російської війни.

Ключові слова: освіт а біж енців, освіт а в умовах війни, освіт а за кордоном, тимчасово переселені особи, вчителі, учні, освіт ній процес, між народна співпраця.

Abstract. The state of the education system of Ukraine in the conditions of Russian aggression against Ukraine is analyzed. The official statistical data of the of the war regarding forced migrants and refugees who were forced to leave their places of residence and lost the opportunity to study in educational institutions, as well as children who are in the territories where hostilities continue, are highlighted.

Key words: education of refugees, education in conditions of war, education abroad, temporarily displaced persons, teachers, students, organization of the educational process, international cooperation.

Військовий стан в Україні з 24 лютого 2022 р. спричинив динамічне зростання кількості українських біженців та мігрантів до країн Європейського Союзу. Особливої актуальності набуло завдання здобуття освіти на батьківщині, що є можливим лише за умови використання онлайн- інструментів для дистанційного навчання.

Ключовим гаслом у країнах ЄС є інклюзія для всіх верств населення, враховуючи вільний та відкритий доступ до освітніх послуг. Інклюзія для всіх означає адаптацію та трансформацію освітньої політики країни знаходження до